

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

[PROF. DR. ÂDEM CEYHAN'A 60. YAŞ ARMAĞANI]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1477814

Cilt: 7 Sayı: 2 Haziran 2024

ss. 601-606

Makalenin Geliş

Tarihi

03/05/2024

Makalenin

Kabul Tarihi

28/05/2024

Yayın Tarihi

30/06/2024

DEDE KORKUT'TA "Ş" SESİNİN HİKMETİ

İsmail Hakkı AKSOYAK¹

ÖZET

Üslup değerlendirmeleri kelimelerden başlar. Bir metnin kelimelerini dizinlemek, tasnif etmek ve çıkarımlarda bulunmak, üslup çalışmalarının vazgeçilmez araçlarıdır. Bu araçlara dilin daha küçük birimlerini de dâhil etmek farklı sonuçlar ortaya çıkarabilir. Hatta hece gibi daha küçük birimler sesle üslubun, dönem üslubunun ve metnin sosyolojik yapısının göstergesi olabilir. Eski Anadolu Türkçesinde içinde "ş" sesi barındıran kelimeler ve sesler kullanmak oldukça yaygın bir uygulamadır. Söz konusu uygulama, zaman zaman birleşik fiili oluşturan seslerde (kuş kuşlamak) ve işteşlik ekiyle kurulmuş ancak bugün kullanılmayan fiillerde (içişmek, kulaklaşmak) görülür. Türk kültür ve edebiyatının önemli metinlerinden biri olan *Dede Korkut Kitabı*'nda "ş" sesi, birden fazla arka arkaya tekrar eden kelimelerde, birleşik fiili oluşturan bütün kelimelerde ve müstakil kelimelerde çok fazla tekrar etmiştir. Bu tekrarlar metnin o zamana göre ahenkli olacağı düşünülmüştür. Bu ses aynı zamanda "ş" işteşlik göreviyle toplum hayatındaki dayanışmayı ve yardımlaşmayı da göstermektedir. Günümüzde "ş" sesi ile kullanılan fiillerin azalmasında, toplum hayatındaki dayanışmanın azalmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Metinde birlikte hareket etmeyi gösteren yapılardan biri de "laş-dı-lar" yapısıdır. "Ş" sesinden

¹ Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD., ismail.aksoyak@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4834-5254

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

[Prof. Dr. Âdem CEYHAN Armağanı]

Cilt: 7 Sayı: 2 Haziran 2024 ss. 601-606

sonra görülen geçmiş zaman ve sonda da çoğul eki bulunan yapı, “ş” sesinin ortaklaşa bir iş yapma düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Bu makalede *Dede Korkut Kitabı*’nda kullanılan “ş” sesinin üsluba katkıları üzerinde durularak üslup incelemelerinde kelimeler kadar seslere de odaklanılması gereği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Dede Korkut, Üslup ve Ahenk, İşteşlik, “Ş” sesi.

THE WISDOM OF THE “Ş” SOUND IN DEDE KORKUT

ABSTRACT

Stylistic evaluations start with words. Indexing, classifying and making inferences about the words of a text are indispensable tools for stylistic studies. Including smaller units of language interest in these tools may produce different results. Smaller units, syllables or even sound, can be indicators of style, period style, and even the sociological structure of the text. It is a very common practice in Old Anatolian Turkish to use words and sounds containing the "ş" sound. The practice in question sometimes occurs in the sounds that form the compound verb (kuş kuşlamak); It is seen in verbs formed with the co-operative suffix (içişmek, kulaklaşmak), which is not used today. In the Dede Korkut text, the "sh" sound is repeated a lot in words that repeat more than once in a row, in all words forming compound verbs, and in independent words. It was thought that with this repetition the text would be harmonious for that time. This sound also shows solidarity and cooperation in social life with the function of "ş" solidarity. Considering the decrease in the number of verbs used with the "ş" sound today, it can be said that solidarity in social life is less. One of the structures that show joint movement in the text is the “laş-dı-lar” structure. The past tense that appears after the sound "ş" and the structure with the plural suffix at the end strengthens the idea of the "ş" sound to do a joint work. This article focuses on the contribution of the "ş" sound used in Dede Korkut stories to the style.

Keywords: Old Turkish Literature, Dede Korkut, Stylistic Evaluations and Harmony, Cooperation, “Ş” sound.

GİRİŞ

“Belirli bir edebî birikime sahip olan sanatçının, tecrübelerle edindiği ve belirlediği konuyu, biçime dair vasıtalar, yöntemler ve kendisine özgü kelime dizilişleri ile anlatmasından doğan edebî değer” (Çoban, 2004: 16) olarak tanımlanan üslup, edebî eser ile yazar ve toplumun temaslarının takip edilebileceği bir veri zemini olarak değerlendirilebilir. Üslup değerlendirmeleri, kelimelerden başlar. Bir metnin kelimelerini dizinlemek, tasnif etmek ve çıkarımlarda bulunmak üslup çalışmalarının vazgeçilmez araçlarıdır. Bu

araçlara dilin daha küçük birimlerini de dâhil etmek, farklı sonuçlar ortaya çıkarabilir. Daha küçük birimlerden olan heceler ve hatta ondan da küçük birimler olan sesler; üslubun, dönem üslubunun ve metnin sosyolojik yapısının dahi göstergesi olabilir. *Dede Korkut Kitabı* da bu açıdan incelenmeye matuf bazı sonuçların alınabileceği önemli metinlerdendir.

Dede Korkut Kitabı, Oğuz beylerinin mücadelelerinin anlatıldığı 13 hikâyeden müteşekkil eserin ismidir.² Eser Dede Korkut (ö.?) adında bir anlatıcının ağzından nakledilmektedir. Yarı efsanevi bir kişi olan "Dede Korkut, göçebe Türklerin yüceltip kutsallaştırdığı, bozkır hayatının geleneklerini ve törelerini çok iyi bilen, kabile teşkilâtını koruyan bir Oğuz büyüğüdür" (Gökyay, 1994: 78). Türk destancılık geleneğinin önemli eserlerinden biri olan *Dede Korkut Kitabı*, "sözlü ve yazılı olarak bütün Türk Dünyası'nı sarıp sarmalayan kültür ve medeniyet yaratma geleneğinin önemli bir göstergesidir" (Ekici, 2022).

Makalede *Dede Korkut Kitabı* metninde muhtemelen dönemdeki diğer metinlere göre daha yoğun görüldüğünü düşündüğümüz "ş" sesi ve "ş" işteşlik eki ile yapılmış kelime ve kelime gruplarına bakılacaktır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinin geneli itibarıyla çok fazla görülen bu ekin geçiş dönemi eserlerinden olan Dede Korkut hikâyelerinde de izleri sürülecektir.

"Ş" Sesine Dair Sayısal Veriler

Dede Korkut Kitabı'nda içinde "ş" sesinin geçtiği kelimeler ve sayıları şöyledir: *ağlaşdılar* (3), *ağlaşdılar*, *argış* (9), *aşit*, *atışmak*, *argış*, *bozlaşdılar*, *ağlaşdılar* *bögrüşdiler*, *ağlaşdılar* *görüşdiler*, *bozlaşdılar*, *ağlaşdılar* / *ağlaşdılar* (2), *barışmuşlar* / *sonışmışlar*, *boylaşmak*, *bozlaşdurmak*, *bulaşmak* / *ulaşdılar*, *çağrışumak*, *çarpışmak*, *çekişmek*, (2) *kılıçlaşmak* *döğüşdiler* / *tartışdılar* (3), *dürüşmek*, *dürtüşmek* (2) *gelişdiler* / *yiyleşdiler*/ *sonışdılar* *yotışdılar*, *görüşdi*, *görüşdi*, *yiyleşdi*, *bulışdı*, *ulışdılar*, *görüşdiler* / *bozlaşdılar*, *güleşmek*, *güreşelim* (3) *haberleşmek* (11), *helallaşmak*, *karşulaşmak*, *karvaşdılar* / *sarmaşdılar*, *karvaşdılar*, *tartışdılar*, *kişneşdüren*, *kuca kuca görüşmek*, *kuçışdılar*/görüşdiler (2), *oynaşlu*, *örleşüben*, *savaş* (4), *savaşalum* / *döğüşelim*, *savaşayum*/çekişeyüm/dürüşeyüm, *savaşduğum* / *öğüşdüğüm*, *savaşmadın* / *turışmadın*, *savaşmadın* *urışmadın* (3), *sevişdüğüm*, *oruşduğum* / *emişdüğüm*, *söyleşmek* (6), *söz atışmak*, *tanışdılar*, *tartışayduk* / *atışayduk*, *tolaşmaz*, *tolaşmadum*/sonışmadum *söyleşmedüm*, *urışmadan* (4), *şesmek*, *şışlik*,

² İki nüshası bilinen *Dede Korkut Kitabı*'nın 12 hikâyeden oluştuğu tespit edilmekte iken Türkistan/Türkmen Sahra-Günbed adı verilen üçüncü bir nüshasının bulunmasıyla bu nüshada yer alan ve diğer nüshalarda bulunmayan bir yeni hikâyeye daha ulaşılmıştır. Detaylı bilgi için bk. (Ekici, 2019).

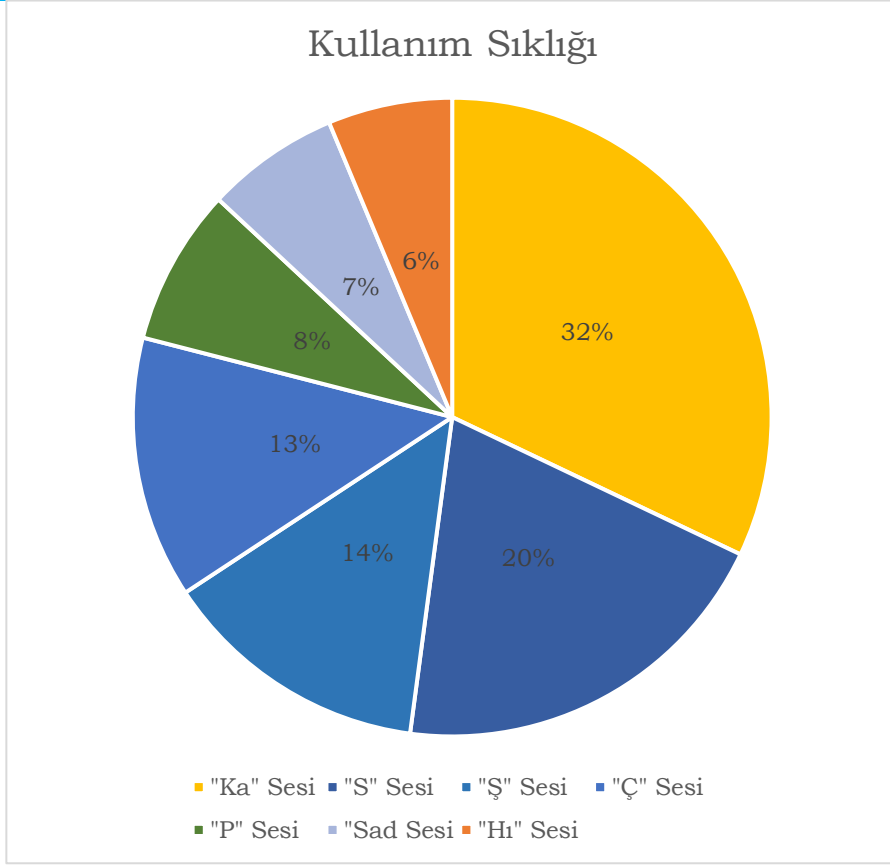
urışmadın dögışmedin, urışmadan dögışmeden âlemi toldurayım, karşılaşmak (2), üleşmek, verişmege / alışmaga, yapışuram / yapışursın, yapışurlarsa, yığışdursın / dürişdürdün. yığışdursun yığışdursın dürişdürsün, yoldaş (3).

Metinde “ş sesinin arka arkaya en çok kullanıldığı pasaj şöyledir: *karvaşdılar-sarmaşdılar (480), kırışdılar-süsişdiler kara polad öz kılıç-ile **tartışdılar**, serpe serpe meydanda **kılıçlaşdılar**, çiginleri toğrandı, kılıçları uvandı, bir birin alımadı. karğu talı sünüler ile **kırışdılar**, meydanda buğa kibi **süsişdiler**, göğüsleri delindi, sünüleri şındı, bir birin alımadılar. at üzerinden ikisi **karvaşdılar, tartışdılar**. kâfirün güçi ziyada, oğlan zebun oldu. allah taâlaya yalvarup **şoylamış**, görelüm niçe **şoylamış** (824).*

Bir başka pasajda da aynı ses tekrarına yer verilir: *görüşdi yiyleşdi bulışdı - ulışdılar yigenek babası-y-ile görüşdi. andan kalın bigler görüşdi. pes bir uğurdan bigler hişara yöriyüş itdiler, yağmaladılar. babası-y-ile yigenek gizlü yağa tutuban yiyleşdiler, iki hasret bir birine bulaşdılar. issüz yirün kurdu gibi ulışdılar. tañrı'ya şükürler kıldılar. (746).*

“Ş” sesi aynı pasajdaki kelimeler gibi uzun bir metinde paralelizmi sağlamanın yanında sadece harfleri taradığımızda Dede Korkut metninde ka, s, ş, ç, p, sad, hı seslerinin kaç kez geçtiği bir tablo içinde şöyle sıralanabilir:

1	Ka sesi	5210 kez geçmektedir.
2	S sesi	3254 kez geçmektedir.
3	Ş sesi	2214 kez geçmektedir.
4	Ç sesi	2155 kez geçmektedir.
5	P sesi	1288 kez geçmektedir.
6	Sad	1099 kez geçmektedir.
7	Hı sesi	1023 kez geçmektedir.

Tabloya ve grafiğe baktığımızda metinde en fazla "ka" sesinin geçtiği görülüyor. Daha sonra sayıca s, ş, ç, p ve sad harfleri geliyor. S, ş, ç ile sad harflerinin birbirine yakın olmakla birlikte bu harflerin karşıladığı seslerin toplamının "ka" sesine bariz bir üstünlük kurduğu görülmektedir.

SONUÇ

Eski Anadolu Türkçesi'nde içinde "ş" sesi barındıran kelimeler ve sesler kullanmak oldukça yaygın bir uygulamadır. Söz konusu uygulama zaman zaman birleşik fiili oluşturan seslerde (kuş kuşlamak) ve bu gün için kullanılmayan işteşlik eki ile kurulmuş fiillerde (içişmek, kulaklaşmak) görülür. *Dede Korkut Kitabı*'nda "ş" sesi, birden fazla arka arakaya tekrar eden kelimelerde, birleşik fiili oluşturan bütün kelimelerde ve müstakil kelimelerde çok fazla tekrar etmiştir. Bu tekrarlar ile metinde ahenk sağlanmaya çalışılmıştır. Bu ses aynı zamanda "ş" işteşlik göreviyle toplum hayatındaki dayanışmaya ve yardımlaşmaya da işaret etmektedir. Zira günümüzde toplum hayatındaki dayanışmanın azalması ile "ş" sesi ile kullanılan fiillerin azalması

arasında bir ilginin olduğu düşünölmektedir. Metinde birlikte hareket etmeyi gösteren yapılardan biri de “laş-dı-lar” yapısıdır. Ş sesinden sonra görölen geçmiş zaman ve sonda da çoğul eki bulunan yapı, “ş” sesinin ortaklaşa bir iş yapma düşünöncesini kuvvetlendirmektedir.

KAYNAKÇA

ÇOBAN, Ahmet (2004). *Edebiyatta Üslub Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.

EKİCİ, Metin (2019). “Yeni Bir Dede Korkut Boyu: Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi”, *Dünya Kültür Mirası Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu (25-27 Nisan 2019/Bayburt) Bildiri Kitabı*, Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yay. s.s. 41-51.

EKİCİ, Metin (2022). “Dede Korkud”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/dede-korkut>

GÖKYAY, Orhan Şaik (1994). “Dede Korkut”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 9, s.s. 77-80.

LEHÇEDİZ. <https://www.lehcediz.com/>

ÖZÇELİK, Saadedddin (2005). *Dede korkut, Araştırmalar, Notlar, Dizin, Metin*. Ankara: Gazi Kitapevi Yayınları.

ÖZÇELİK, Saadedddin (2016). *Dede Korkut, Dresden Nüshası- Giriş, Notlar*. Ankara: TDK Yayınları.